

Pravda a praxe u Emanuela Rádla [1965]

Tak každý filosof se obrací ke své době, která je pro něho hic Rhodus, hic salta! Prožil nesnáze, vidí nebezpečí, učinil diagnosu krise, hledá pomoci; podává jako lék svůj nový filosofický program. – Proto velká filosofie vždycky byla blízka politice a revolucionářství. – Čím větší filosofie, tím více vyniká její základní účel: být programem pro reformu světa! – Filosofie je tedy programem pro reformu světa; čin je jejím cílem. – Filosofie jest pro praxi, anebo vůbec není filosofii. – Ptejte se: k jakému boji sociálnímu, politickému, mravnímu, náboženskému je výzvou spis filosofický – a dostanete odpověď o jeho významu. – O pravdu zajisté jde; ale pravda, které svět zrovna potřebuje, zvítězí jen v boji, a filosofie je voláním do boje!

Emanuel Rádl, 1932

Rádlovým pojetím pravdy se s různou důkladností i hloubkou zabývalo již několik myslitelů (uveďme alespoň Krejčího¹, Kozáka^{2,3}, Smetáčka⁴ a Patočku⁵). Pozitivistu František Krejčí přes svůj respekt k Rádlovým myslitelským kvalitám vytýkal jeho pojetí pravdy konfusnost; zejména namítal, že pravda není nic skutečného (ens reale), že je pouhým pojmem a k tomu pojmem relativním – je to prý vlastnost soudů. V Rádlových názorech viděl neurčitost a kolísavost, formální logický omyl a filigránskou myšlenkovou stavbu, která se prý ihned zhroutlí, jakmile řekneme místo „pravdy“ přesněji „poznatky“. Krejčí poznal, že mezi Rádlovým stanoviskem a positivismem je přímo propast, ale nedovedl, zdá se, postihnout vlastní směr a skutečnou váhu Rádlova myšlenkového postupu a jeho důvodů. O sedm let později (1937) rozpoznal však velmi jasně Jan Patočka, že cílem Rádlova smělého a v koncepci velkého pokusu „není nic menšího nežli přehodnocení všech uznávaných filosofických hodnot, překonání celé západoevropské myšlenkové tradice“; když se Rádl obrací proti positivismu, činí tak v bodě, kde má positivismus „prastaré, vskutku již antické kořeny myšlenkové“. Proto je třeba dobře rozumět Rádlově „pojetí positivismu jakožto intelektualistické zvrácenosti moderní vědy, moderního racionalismu přírodovědeckého, který původně vyšel za dobytím světa a vrátil se ze své výpravy sám sobě odcizen. Nepostačí proti positivismu stavěti jiné theorie; kritika positivismu vede až na sám kořen vši západní filosofie, jejího základního intelektualismu, přijatého prý z řeckého myšlení. Kritika positivismu se musí rozrůst v kritiku intelektualismu vůbec.“ Podle Patočky tento Rádlův pokus ztroskotat a z podstatných důvodů nás nemůže uspokojit. Leč který filosofický pokus neztroskotat? A který nás může docela uspokojit? Nebylo by takové uspokojení pouze velikou

¹ F. Krejčí, *Filosofie posledních let před válkou*, Praha 1918, 1930; týž, *Glosy k nynější filosofii u nás*, in: *Česká mysl*, 15, 1914, č. 1 a 2, str. 19–28, 142–158; týž, *Česká filosofie popřevratová II*, in: *Česká mysl*, 26, 1930, č. 5, str. 418–432; týž, *O současném českém myšlení filosofickém*, in: *Česká mysl*, 29, 1933, str. 90–102, 219–236.

² J. B. Kozák, *Pravda a víra u Em. Rádla*, in: *Česká mysl*, 29, 1933.

³ [V literatuře doplněné podle vydání ve sborníku *Setkání a odstup není tato Hejdánkova poznámka obsazena*, pozn. red.]

⁴ Z. Smetáček, *Kozák – Rádl – Hromádka: o náboženské otázce v naší nynější filosofii*, Praha 1931.

⁵ J. Patočka, *Význam pojmu pravdy pro Rádlovu diskusi s positivismem*, in: *Česká mysl*, 33, 1937 (nyní znovu: *Češi I*, Praha 2006, str. 34n.).

iluzí? Nemusí z podstaty věci každý filosofický pokus troskotat tváří v tvář pravdě, kterou se mu nikdy nepodaří definitivně zachytit, fixovat a uvázat k pojmem a formulím?

Když Krejčí zdůrazňoval, že pravda je vlastností soudu, odvolával se vlastně k velmi staré myšlenkové tradici, zahájené antickým pojetím, jak bylo precizně formulováno zejména Platónem a Aristotelem. A právě proti celé této tradici, která je dodnes živá, se obrací Rádl, když chápe pravdu jako absolutní skutečnost, kterou je možno jen částečně, relativně postihovat v soudech. Nejenom však v soudech; od počátku hájí Rádl jednotu lidského života a opírá se právě tak Kantovu rozdělování života na smyslový a rozumový, jako později každému „rozpojování člověka na bytost poznávající a jednající, na vědce nebo básníka patřícího veřejnosti a na soukromou osobu“. A tak čteme již v prvních Rádlových filosofických projevech (byl původním zaměřením přírodovědec, biolog), že pravda není ani ve faktech, ani v teoriích, ani ve filosofii; ani na papíře, ani v experimentech, ani v rozumu, ani v srdci; není ve vědě; není ani ve formulích, ale ani v činech, ve skutcích. Téměř po čtvrtině století dává Rádl v Dějinách filosofie výraz stejné myšlenky, když píše o „pravdě, která není žádnou vnímatelnou a tedy ani formulovatelnou věcí, která tedy není dána ani evangeliem ani Křesťanstvím ani filosofickým důkazem (neboť tyto všechny věci mluví jakoby tělem a skrze prostor)“. Rádlův důraz na to, že pravda není žádnou vnímatelnou ani formulovatelnou věcí, je opět už staršího data; již v Dějinách vývojových teorií můžeme číst, že pravda není věc. Pokus odlišit pravdu nejen od jakéhokoli jejího pojetí, ale vůbec od každé věcnosti, předmětnosti, pokus o pojetí pravdy jako ne-věci, ne-předmětu, ne-předmětné skutečnosti je význačný pro celé Rádlovo filosofování. O pravdě nemůžeme podle Rádla říci, že „stojí přede mnou“, že „je něco mně daného, uloženého“; pravda „nestojí vedle nás“, není „neutrálně poznatelným objektem nebo vlastností objektu“, proto také „není jen formálním souhlasem výroku s daným objektem poznání“, ale ani „chladným zákonem objektivního dějství“. Proto nikdy nemůžeme pravdu uzavřít do formule, vůbec nemůžeme pravdu „mít“ a nemůžeme ji „povědět světu“; „nanejvýš lze sdělit se o ni s přítelem“. Neboť každý pokus o její postihu je jen relativní a postihuje pravdu nanejvýš v náznaku: „my právě relativnost všech poznatků a formulí zdůrazňujeme“.

Zmínka o příteli je v souvislosti s otázkou pravdy charakteristická; uvidíme ještě, jak se v pozadí skrývá poukaz na zvláštní osobní účast, porozumění, sympatii, bez nichž žádné dorozumění o pravdě není možné. Všechno to jsou formulace hodně vzdálené běžnému myšlení. Rádlovu pojetí pravdy je možno vskutku porozumět (právě tak jako celé jeho filosofii), když jeho myšlenky budeme sledovat „zevnitř“. Rádl se nesnaží pravdu popsat, vykreslit před našimi zraky, ale jasně a zřetelně říká, že něco takového není možné. Jeho výroky nelze brát izolovaně a otrocky doslovně, protože mu jde vždycky jen o částečné a prozatímní, konkrétními okolnostmi podmíněné vystižení něčeho, co přesahuje či spíše rozráží a prolamuje všechny ony tradiční pojmové konstrukce, které už sice docela zřejmě přestávají v uzlových bodech sloužit, ale bez nichž se dosud nedovedeme obejít. Jestliže Rádl považuje pravdu za ne-věc, tedy za ne-předmětnou skutečnost, bude pochopitelně nucen nějak se vypořádat s předmětným myšlením, které má tendenci udělat z ne-předmětu zase jenom předmět. Proto mají jeho výroky, jak jsme viděli, převážně negativní formu; Rádl říká, co pravda *není*, čemu se nepodobá a kde ji nenajdeme. Bylo už řečeno – a čtenář bude mít příležitost si to několikrát ověřit – že výprava Rádlova myšlení je často „odstrašující“; mějme však trpělivost pro formulace, které často přeháněly své důrazy v divokých gestech, aby někde mezitím takřka jen v ostýchavém náznaku ukázaly na pravdu jakožto pravou skutečnost.

Tak na první pohled by se mohlo zdát, že nás Rádl svými formulacemi plnou rychlostí žene do úplného skepticismu; on sám si je vědom možnosti takového nepochopení. „Otázka jest: když všechno vědění jest relativní, jak unikneme skepsi? ... Odpověď jest prostá: vědění *jest* relativní, ale pravda absolutní přece *jest*. Není nám sice dáno ji zachytiti slovy, nedostihneme jí ani skutky, ale přes to v ní žijeme, cítíme, že jsme jí jednou blíže, podruhé se od ní vzdalujeme.“ Tu stojíme před významným problémem: kdy se blížíme pravdě? Jestliže pravda není věc, ale ne-předmětná skutečnost, nevzdalujeme se přitom od věcí? Neznamená naše orientace k pravdě, že se obracíme zády k věcem? Tady se však ukazuje pravá podoba Rádlova realismu; věci-res jsou vzaty vážně. Najdeme ovšem místa, která nás provokují jakýmsi jakoby znevažováním reality věcí. Jedním z takových míst, která nejvíce pobuřují, je místo z konce Dějin filosofie, kde se Rádl dovolává jiného obrazu konce světa, než jaký nám předkládá přírodověda (jak Slunce jednou vychladne, Země zmrzne, planety se zřítí do slunce a bude konec; historie lidstva byla jen nicotnou epizodou; pohyb, ochota pomoci druhým, boj za pravdu dávno a dávno jsou pryč), a píše: „Ta pomíjející náhoda, kterou nazýváme přírodou a hmotou a zákony přírodními a příčinou a následkem, zapadne do propasti; nebyla prý tak jako tak než nahodilou příležitostí pro člověka, jenž měl naplnit své poslání. A když ve světové katastrofě zmizí všechno, co rozvinula před naším intelektem přírodověda, zůstane jediná věc: svědomí lidské vzepjaté do absolutních rozměrů; zákon ‚ty máš‘ jako jediná absolutní, jediná platná skutečnost.“ Ale kdo zná způsob Rádlova vyjadřování, nezachytí se na slovech, nýbrž postihne jádro, o které Rádlovi šlo. Ve srovnání s pravdou jakožto nepředmětnou skutečností je veškerá věcná, předmětná danost čímsi druhotným, odvozeným: „to, co má být, je původcem toho, co jest“. Pravda, onen věčný zákon „ty máš“, je skutečnější než skutečnost věcí. Věci pomíjejí v proměnlivosti vesmírného dění; pravda je od nich oddělena, neboť „není částí dějství“. Ale to pro Rádla naprosto neznamená, že by se člověk proto, že „nic hmotného ani dogmaticky ustaveného netrvá věčně“, měl snad ke všemu tomu obrátit zády a že by měl hledat to, co je věčné, aby našel spočinutí a smysl svého života. Rádl vždycky trval na významnosti, důležitosti, podstatnosti toho, co existuje, a to nejen ve významném rámci běžného života, ale relevanci absolutní, takřkajíc metafyzickou, relevanci ve vztahu k samotné pravdě, to znamená významnosti všeho reálného, věcného, „hmotného“. Věcnost, faktičnost, věci vůbec mají svou samostatnou existenci, neodvislou bezprostředně od pravdy. Už na počátku své filosofické dráhy, kdy bývá (chybně) líčen jako naprostý subjektivist, prohlašuje Rádl v Úvahách, že „správnost a nesprávnost jest jenom jednou z vlastností věcí a není jejich jádrem“. To znamená: každá událost je skutečnou událostí, každý fakt skutečným faktem, žádným zdáním. Něčí názor není proto skutečný, je-li nesprávný; krach a katastrofa v životě osobním, rodinném, společenském, národním, mezinárodním není proto menší a neskutečnější, protože je krachem a katastrofou. Věci jdou svou věcnou, neosobní cestou bez ohledu na pravdu: pravda není přírodní fakt ani objektivní zákon, a proto se věci neřídí pravdou. Pravdivost a nepravdivost, správnost a nesprávnost není centrem věcí, není jejich podstatnou a ústřední kvalitou. Dovoláváte-li se pravdy, nemůžete se dovolávat jen věcí, neboť těch se stejným právem může dovolávat i váš protivník; poslední instance nutně vykračuje z mezí věcnosti. Tím je zároveň řečeno, že věcnost je svým způsobem autonomní a na pravdě – alespoň bezprostředně – nezávislá. Vracíme se tedy ke své otázce: jaký je v Rádlově pojetí vztah mezi pravdou a věcmi, tj. mezi skutečností pravdy skutečností věcí?

Autonomie, nezávislost věcí na pravdě není vposledu leč jejich netečností k pravdě.

Naprosto však nelze říci o pravdě, že by byla netečná k věcem, že by o věci neměla „zájem“. Pravda právě proto není věcí, že není takto inertní jako ony. Pravda naopak sama je zaměřena na věci a k věcem. Podle Rádla naprosto chybuje ten, kde chce najít pravdu v odvrácenosti od věci, od dané skutečnosti. „Pravdy nenajdeš bez kompromisu se skutečností; jen když prakticky řešíš otázky denního života a ve vědě když prakticky řešíš konkrétní problémy, docházíš pravdy; jistě projdeš chybami, jistě na tvoji pravdě ulpí prach a špína, ale čisté pravdy na světě není.“ Rádl kárá Kanta pro jeho krajní dogmatismus, v němž – docela ve stylu romantiků – hledá čistou, absolutní pravdu beze všech vztahů k věcem a k událostem. „Kant věří po způsobu dogmatiků, že jest možno absolutní pravdu formulovati, pravdu totiž, která by neplatila zrovna teď, za daných okolností, nýbrž byla povznesena nad všechn čas a prostor a nade všechnu skutečnost a platila pro všechny lidi všech časů a za všech okolností.“ „I my přiznáváme rozumu svrchovanou moc: ani my neuznáme, že by např. v historii hotová událost nějaká mohla pravdu změnit v lež a lež v pravdu. Kdo má pravdu, jest práv, děj se co děj, ale nikdo se nepostaví svojí pravdou nad běh událostí, nýbrž jeho pravda vyrůstá z nich a sráží se s nimi, jsouc pravdou o věcech, o událostech.“ To platí už v oblasti přírody: „filosofové pod dojmem přírodovědy pokládají přírodovědecká abstrakta za původní, danou přírodu“ a domnívají se, že snad svým myšlením, vědeckým nebo filosofickým, se dotýkáme přímo podstaty skutečnosti přírodní a že z vědy a filosofie mluví sama příroda. Abstraktní „pravdy“, které platí vždy a všude, nemají valné ceny; vlastním elementem pravdy je hic et nunc, platnost concretissime teď, za těchto určitých okolností. A ovšem něco z těchto okolností musí nutně zůstat vězet na naší pravdě; proto může být sama pravda pochopena jen jako aktuální.

Vidíme tedy, že v Rádlově pojetí je pravda orientována na tento svět, na věci, na předměty. To není jen nějaký náš nedostatek, že nedovedeme uchopit čistou, absolutní pravdu samu; patří naopak k její nejvlastnější podstatě, že sama míří na realitu, že je obrácena ke skutečnosti, to znamená ke skutečnosti konkrétní, individuální. Právě tento charakter absolutní pravdy samé je pravou příčinou tzv. relativnosti našich poznatků, tj. relativnosti pravdy poznané. Tato relativnost není ničím jiným než konkrétností, individuálností každé poznané pravdy. „Bylo to jen přeceňování rozumu, které v devatenáctém století postavilo na oltář všeobecné pravdy, pro každého stejně závazné; vskutku však tyto všeobecné pravdy leží nanejvýš v mrtvých knihách a živoří v učebnách, kdežto život zná jen pravdy individuální.“ „V tom je paradox individuálnosti: míří k naprosté pravdě, která jistotná jest, ale na tomto světě nemůže po ní (člověk – lvh) vztáhnout mysl než řídě se okolnostmi prostředí, které je nahodilé a chaotické.“ To není žádné násilí na pravdě, že její postižení je takto podmíněno určitou situací, neboť pravda sama už do této situace míří. Nicméně každé takové uchopení, vyjádření, uskutečnění pravdy je přece provázáno ještě jinou věcí. Pravda se tu stává jakoby věcí, věcnou skutečností, vtěluje se do myšlenek a činů, do života a do dějin. „V historii myšlení lidského zrodí se pravda, rozšíří se, upadá a mizí, ustupujíc druhé, kterou čeká stejný osud. Plato stvořil jednu pravdu, Aristoteles jinou, Descartes jinou, Newton jinou. Tyto pravdy vědecké i filosofické nejsou jen shlukem správností a chyb, nýbrž jsou to věci, úkazy přírodní, historické události.“ Toto vtělování pravdy do fakt a experimentů, do formulí a teorií, do vědy a filosofie, do slov i činů, tato realizace pravdy však nikdy neznamená, že pravda je docela učiněna věcí, že je naprosto zobjektivována, zpředmětněna, že je s definitivní platností stržena do mezí věčné, předmětné imanence. Pravda sama je pravdou o věcech a k věcem se odnáší; nemůže být proto pochopena ani vyjádřena jinak než relativně, to jest ve vztahu k jednotlivým věcem a

konkrétním událostem. Ale pravda nikdy není totožná se svým pochopením a vyjádřením, nýbrž vždy znovu se pne nad každou formulací, nad každým svým „vtělením“. „Kdo v pravdu věří, nevěří jen v nějaké praktické vyjádření nějakých nahodilostí, nýbrž pro toho jest časové a relativní vyjádření pravdy jen pokusem, lidsky dáti výraz konečné a nesporné víře, že skutečná, jedna, definitivní pravda existuje. Při tom ovšem snad změní i několikrát formulaci své víry v pravdu, bude se opravovati a bude se řídit relativním pokrokem vědy, ale relativní vyjádření pravdy neznámá, že by pravda sama byla relativní.“ V tom smyslu nám jsou tedy *dány* formulace, teorie, pojetí a názory, ale samotná pravda nám *dána* není. „Pravda ‚vítězí‘; není nám dána.“ Jenom toto pochopení dovolovalo Rádlovi říci něco, co vždycky pobuřovalo zdáním naprostého relativismu a subjektivismu – zvláště byla-li první věta odtržena od svého kontextu, zejména od vět následujících: „Kant, Darwin, Haeckel, Mareš, všichni mají pravdu. Ale pravdou nejsou ty formulky, které čteme v jejich knihách a které káží jejich žáci, nýbrž živá pravda jest jen to, co tyto učence k jejich spisům, jejich výrokům vedlo, to neuvědomělé, co jen někdy a bez vůle lidské do vědomí prozáří, co však člověka v jeho jednání vede, co celému jeho životu dává smysl.“

Převaha pravdy nad věcností, předmětností je nejlépe postižena, řekneme-li, že je vítězná. Už sám obvyklý význam slova „vítězství“ ukazuje ven z mezí pouhé věcnosti. „Vítězství ve skutečnosti nic hmotně daného není, nelze je konstatovat, popsat, neutrálně zjistit, vítězství lze jen dobyt – anebo se ho vzdát. Vítězství je neodlučné od vůle k vítězství, od přesvědčení bojujících, od cíle, za který se bojuje.“ „Což není pravda, že vyhraje ten, kdo déle vydrží?“ „Vítězství je věcí bilance, nikoli zjevem přírodním.“ A bilance právě nemůže být neutrálním zjištěním dané skutečnosti; není to konstatování toho, co *jest*, nýbrž je to zároveň slib toho, co *bude*, vůle k tomu, co *má být*. To nikterak neznámá násilné, subjektivní zkreslení; bilance nemůže být podána jinak než jako slib, znamenající zároveň co vědec zamýšlí, co pokládá za potřebné, co od budoucnosti očekává. A tam ovšem přestává všechna nezaujatost. „Otázka pravdy a omylu se nerozřeší díváním se na zápas pravdy a lži, nýbrž aktivní účastí a osobní volbou pravdy.“ „Ne vždycky zvítězí pravda hned; často musí dlouho trpěti, než se osvědčí; jak pozná pragmatistický divák, že jde o definitivní vítězství a nikoli o utlačení spravedlivého?“ Rádlovi tu jde o důraz na nezbytnou osobní angažovanost ve vztahu k pravdě, na osobní charakter pravdy, která nás naléhavě oslovuje a vyzývá k následování. V příznačném paradoxu mluví Rádl o pravdě, „která se teprv pak pravdou stává, až se přihlásí bojovník za její práva“; pravda, které svět zrovna potřebuje, zvítězí jen v boji“. Ovšem jde o boj *duchovní*: „věřím, že pravda vítězí těžkým duchovním bojem; pravda se nezískává agitacemi a štváním politickým.“ „Věda smí jen pravdou bojovati proti omylu“; „pravda, násilím ukládaná životu, je lež“. To proto, že jde o pravdu, „které jest se každému jednotlivci pro sebe si domysleti“, o které „nerozhoduje žádná autorita, nýbrž každý si musí o ní konec konců rozhodnout sám“. Sem náleží také všechno zdůrazňování přesvědčení jako individuálního, subjektivního vztahu člověka k pravdě. „Osobní přesvědčení jest pravdou, nikoli věc.“ A opět tu nejde o subjektivnost ve smyslu libovůle, vůbec nejde o oblast představ, pojetí, názorů, myšlenek; je to jenom způsob, jímž se Rádl pokouší sestoupit k nehlubším zdrojům osobní angažovanosti člověka. Jenom v tomto smyslu je třeba chápati takové výroky, jako že „pravda vychází z naší bytosti“ nebo že „jest svobodným činem mysli“ nebo že to je „akt vůle“. Rádl ví velmi přesně, že „člověk není poslední mírou všech věcí: pravda, spravedlnost jsou vyšší mírou než život.“ Co tedy máme rozumět onou osobní angažovaností, „přesvědčeností o nezbytné pravdivosti toho, co za

pravdu mám“ nebo tím, že „není skutečné pravdy tam, kde není osobního zaujetí“?

Mám za to, že Rádlově pojetí pravdy správně porozumíme, když u něho rozpoznáme užší, bezprostřednější souvislost pravdy s činem, s aktivitou, s praxí než s poznáváním a vůbec myšlením. „Nikoli poznání pravdy, nýbrž čin je tu primární, a poznání pravdy je jeho služebníkem.“ Tedy zcela zřetelně praxe předchází teorii. Protože pravda není v myšlení, v teorii, ale dříve než každá teorie, má blíže k činu, k praxi. Ale ovšem ani v činu a v praxi není pravda *obsažena* (a do nich zahrnuta), nýbrž jim předchází. Nyní se už přibližujeme pochopení toho, jak „to, co má být, je původcem toho, co jest“. To vůbec neznamená, že pravda produkuje věci; důraz na lidské přesvědčení a osobní zaujetí ukazuje na to, že převaha pravdy nad věcmi nutně vyžaduje lidské (a obecně řečeno subjektivní) prostřednictví, že pravda vítězí skrze lidi a že tedy člověka ke svému vítězství nutně potřebuje. To však na druhé straně znamená, že za těchto okolností pravda vskutku umožňuje a přímo zakládá převahu nad věcmi a že tedy do rukou člověka nezbytně svěřuje své vítězství jako nadějně lidské poslání. Člověk je tedy něco jiného než jakkoliv ušlechtilá, vznešená věc: je současně ne-věcí a současně je schopen zvěčňovat (sebe i pravdu). Existuje základní afinita mezi člověkem a pravdou; člověk je člověkem jen svým zakotvením v pravdě, zakotvením v nepředmětné skutečnosti. Ta jej „vede“ v jeho jednání i v jeho myšlení. „Poslední pravda, která je zároveň poslední povinností, jest výzvou pro nás, co máme zde na světě dělat.“ K pravdě nevede cesta „ani skrze naše smysly, ani skrze mystické zření“; pravda k nám nepřichází skrze „zjevení jako oznámení nějaké teorie“, spíše „k nám pořád volá z nadsmyslna hlas: spolehni se, bojuj, pomoz, pravda skrze tebe má zvítězit!“ Považuji za podstatné, že Rádl zůstává u tak na pohled nedostatečných formulací, kterými jen náznakem a odkazem postihuje skutečnou povahu pravdy, totiž jako zákon „ty máš“, hlas „spolehni se“, „bojuj“, „pomoz“ a podobně. Nikdy nejde o fixovanou podobu toho, *co máš, nač se spolehnout, oč bojovat, v čem a komu pomoci*. Rozumím-li Rádlvi dobře, jde mu o onen moment životního vykročení nebo jenom o nakloněnost k takovému vykročení za tím, co „býti má“, kdy na zcela elementární úrovni nejenom zdaleka ještě nevíme, za čím jdeme, co je v této chvíli tím, co býti má, ale kdy to tu ještě v předmětné, ustálené podobě, ba dokonce ani v rozvrhu není. Rádlvi jde o spolehnutí ještě v tom elementárním, primárním stadiu, kdy ještě nevíme, *nač spoléháme*, ba kdy tu ještě vůbec není *dáno nic, nač bychom se mohli spolehnout, nač by bylo lze se spoléhat*. Je třeba bojovat ve smyslu odhodlání k zápasu, když ještě nevíme, *zač bychom mohli bojovat a oč bychom mohli zápasit*. Proto Rádl poukazuje na „to neuvědomělé, co jen někdy a bez vůle lidské do vědomí prozáří, co však člověka v jeho jednání vede“; rozsah životní angažovanosti a zakotvenosti člověka v pravdě daleko přesahuje to, co dovedeme vědomě kontrolovat. Rádl nazývá tuto hlubokou zakotvenost v pravdě vírou; ale nemá na mysli víru, realizovanou v činu, ve skutku nebo v reflexi, v teorii, ale víru, která „vůbec není theoretickým poznáním věcí, nýbrž jest zvláštním napjetím duše, rozhodující se pro nějaký čin“. Jinde, později čteme: „Víra není vůbec věděním ani o věcech přirozených, ani nadpřirozených, nýbrž je důvěrou člověka k činu se odhodlávajícího.“ A protože také vědecká práce je čin, platí, že „vůbec věda předpokládá víru v pravdu, v moc metodického zkoumání a zkušenosti“. V tom smyslu pak vposledu nejde vědě „o krytí výroku se skutečností, nejde o poznání pro poznání“; věcná skutečnost a fakta všeho druhu „jsou jen reagenciemi, kterými své smýšlení poznáváme“ (tady by povaze věci spíše odpovídala formulace jiná: kterými svou původní orientaci, svou zakotvenost uplatňujeme, realizujeme). Víra tedy znamená pro Rádla nakloněnost k činu; „věřit“ znamená pro něho

„pracovat o nějaký cíl“. To, co býtí má, je třeba chápat jako výzvu k životní praxi, ano, jako poslední základ a zdroj každé lidské praxe, každého proměňování světa věcí. Pravda je zdrojem aktivity, zdrojem lidských činů, skrze člověka je hybatelem věcí i dějin, je posledním zdrojem všeho nového, všech reformátorských činů; v ní je zakotvena každá skutečná filosofie, tj. taková, která je programem na reformu světa.

Přes všechny detailní nepřesnosti podivuhodně ostré zaměření Rádlovy myšlenky na ono místo, kde dochází k přímému kontaktu mezi pravdou a člověkem a kde se právě proto rodí člověk jakožto člověk, jako bytost, poznamenaná pravdou, vrhá nové, nezvyklé světlo na sám problém praxe. A přece toto světlo není nikterak cizí onomu, v němž byla jako cíl filosofie ukázána proměna světa. Také Marx problematizuje pochopení skutečnosti jako předmětu, objektu a zdůrazňuje subjektivní charakter lidské činnosti, praxe; i pro něho „postoj k předmětu je činné uplatnění lidské skutečnosti“. Není pak divu, že najdeme přes jinak veliké odlišnosti až zarážející paralelu mezi oběma mysliteli. V posledním svém spise, napsaném po dlouhých letech těžké choroby krátce před smrtí, dal Rádl výraz svému pojetí pravdy těmito slovy: „Nemáme pravdu, řekl bych, nýbrž pravda má nás; neustanovujeme ji, nýbrž rodíme se do ní.“ Přesně o sto let před ním napsal mladý Karel Marx: „Pravda má mne, já nemám ji.“ Obdobnost formulací může být zajisté chápána jenom jako náznak určité duchovní konvergence. V případě Rádla a Marxe by se ostatně takových náznaků našlo víc. Ale snad to není zapotřebí; vždyť sám Marx adresuje tehdejšímu dogmatikům slova, která mají dosud platnost: „Obdivujete se kouzelné mnohotvárnosti, nevyčerpatelnému bohatství přírody. Nežádáte, aby růže voněla jako fialka, ale to nejbohatší z nejbohatšího, duch, má existovat jen v jediné podobě?“

Zajisté vznikají i v linii Rádlova myšlení otázky, které zůstaly nejen nevyřešeny, ale i nevyřčeny. Jestliže např. je pro Rádla to, co má být, původcem toho, co jest, pak naprosto nepostačí lidské prostřednictví při realizaci pravdy. Těch prostředníků bude mnohem víc a budou zejména na nižších až nejnižších úrovních. Nejen lidský, ale každý i mimolidský, subhumánní subjekt musí být potom pochopen jako něco, co se otvírá vůči pravdě a co pravda otvírá vůči věcem, čemu pravda otvírá cestu k převaze nad věcmi. Takové perspektivy vypracování ontologických předpokladů Rádlova pojetí pravdy jsou nepochybně svrchovaně lákavé. Rádl snad necítil potřebu metodického vybudování takových filosofických základů svého pojetí; možná, že se mu uprostřed chvatu při aktuálnějších úkolech prostě nedostávalo času. Ať je tomu jakkoliv, jeho pojetí není nepromyšlené; to se ukazuje při bedlivém studiu stále víc. Je to koncepce vskutku strhující: výzva pravdy, jež je „zárukou svobody, která není v tom, co už je hotového, ale která se obrací k budoucnosti ještě nesformované, pro kterou naše síly jsou slibem a do které se vpisují naše slabosti i úspěchy“. „Silný člověk žije budoucností: sahá po živých věcech, které ještě nejsou, a přezírá mrtvoly věcí, které už jsou dány. Do budoucnosti je svět dokořán otevřen; tam jest svoboda, tam člověk volným rozmachem rýsuje plány budoucího běhu věcí.“ A právě tato otevřenost do budoucnosti je dílem pravdy; v Rádlově pojetí je pravda podstatou a zdrojem svobody.

Literatura: (nebo lépe: Poznámky:)

[- ale nedochovalo se, pokud to vůbec v textu bylo].

Bylo by dobře doplnit!

- - - - -

(Původně – 1965 – šlo o přednášku v Mánesu pro ..?.; potom byl text upraven pro Tvář č. 2 na rok 1966, kdy však už článek nemohl vyjít; později – Slováci nám tehdy i s jinými texty ochotně vyšli vstříc – vyšel ve slovenském překladu v Mladej tvorbe 11, 1966, č. 9, str. 12–15. Posléze – 1970 – text přeložil do němčiny Zdeněk Salaquarda, měl vyjít ve sborníku na počest Jana Patočky, připravovaném ve Filosofickém ústavu ČSAV; sborník však v Holandsku nakonec vyšel po Richtově zásahu bez českých autorů. Teprve po dalších několika letech byl v této německé podobě vydán v Holandsku.)